

JULIUS RÖNTGEN IN BILTHOVEN

Martin de Boer

Röntgens leven

Julius Röntgen werd te Leipzig op 9 mei 1855 geboren als zoon van een Nederlandse violist (concertmeester van het Gewandhaus-orchester) en een Duitse pianiste. Na zijn studies piano en compositie aan het conservatorium van Leipzig (Grieg was een van zijn medestudenten) kwam hij in 1877 naar Nederland, waar hij pianoleraar werd aan de muziekschool van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst in Amsterdam. In 1880 trouwde hij met de violiste Amanda Maier, een leerlinge van zijn vader.

Het paar kreeg twee zonen: Julius en Engelbert. Amanda overleed in 1894.

Eenmaal in het Nederlandse muziekleven ingevoerd wachtte Röntgen een drukke carrière.

In 1884 werd hij pianodocent aan het mede door hem opgerichte Amsterdamsch Conservatorium, van welke instelling hij directeur

was van 1912 tot 1924.

Hij maakte naam als koordirigent, pianist en kamermuzikspeler, en als componist schreef hij vele werken op elk gebied en in vele genres. Hij interesseerde zich zeer voor het Nederlandse volkslied en voor de muzikale folklore in het algemeen.

Röntgen hertrouwde in 1897 met de pianiste Abrahima des Amorie van der Hoeven.

Hij was zeer bevriend met Edvard Grieg en onderhield met hem een uitgebreide briefwisseling.

Deze vriendschap met Grieg en die met de musicus-jurist Frants Beier gingen zo ver dat Röntgen zijn in 1902 geboren zoon Edvard Frants noemde. Grieg vond deze combinatie een verkeerd 'ritme' hebben en suggereerde dat de namen beter omgedraaid konden worden. De twee jaar later geboren zoon noemde Röntgen dan ook Frants Edvard.

Julius Röntgen en het echtpaar Edvard en Nina Grieg.

Als pianist had hij een internationale reputatie, ook als begeleider van grootheden zoals de violist Joseph Joachim, de zanger Johannes Messchaert en de cellist Pablo Casals. Onder leiding van Willem Mengelberg speelde hij zijn eigen pianoconcerten.

Met de twee zonen uit zijn eerste huwelijk, Julius (viool) en Engelbert (cello) vormde hij het Röntgen-Trio. Drie zonen uit zijn tweede huwelijk Johannes (piano), Edvard (cello) en Joachim (viool) zetten dit trio later voort.

Als componist behoort Röntgen tot de conservatieve Duitse School. In veel werken is hij deze stijl ook trouw gebleven en men kan elementen van Schumann en Brahms in zijn werken ontdekken. Zijn vele op Nederlandse folkloristische motieven gebaseerde werken getuigen van een brede belangstelling voor de volksmuziek, maar ook Scandinavische invloeden kenmerken zijn muziek, omdat Röntgen zich ook tot volksmuziek van andere landen voelde aangetrokken.

Röntgen was in de tweede graad verwant aan Wilhelm Carl Röntgen, de uitvinder van de naar hem genoemde stralen, en werd dikwijls met hem verward. Tijdens een bootreis langs de Moezel werd bij elk scheepsstation een telegram uitgereikt door de aanbieder van de reis aan 'Professor Röntgen zu Tale fahrend'. Al spoedig deed het gerucht de ronde dat de uitvinder van de stralen zich aan boord zou bevinden, zodat bij het eindpunt in Koblenz Röntgen werd verwelkomd door een fanfarekorps en een extra treinwagon.

Ook tijdens een reis naar Denemarken werd in een Deense krant melding gemaakt van zijn komst: 'Gisteren is professor Röntgen gearriveerd, maar niet de beroemde', hetgeen in de familie een geveugeld gezegde bleef. Julius Röntgen overleed te Utrecht op 13 september 1932.

Röntgen in Bilthoven

Julius Röntgen wilde na een arbeidzaam leven als directeur van het Amsterdams Conservatorium en als concertpianist de drukte en de druk van de hoofdstad ontlopen. Hij vestigde zich in 1923 met zijn tweede vrouw en hun twee jongste zonen Frants en Joachim in Bilthoven, zodat hij zich in alle rust zou kunnen wijden aan het componeren. Zoon Frants, die architectuur studeerde, kreeg de opdracht een villa te ontwerpen en zijn 'opus 1', zoals het ontwerp in de familie werd genoemd, werd in 1924 in de Amsterdamse Stijl gebouwd aan de Gerard Doulaan. Röntgen noemde de villa *Gaudeamus* (Laat ons verheugd zijn).

In de plattegrond van het huis wordt door

velen een vleugelpiano gezien, terwijl het hoge rieten dak de openstaande klep zou voorstellen. Het is nimmer de bedoeling van de architect geweest om een dergelijk instrument bouwtechnisch te verbeelden. Vooral de rondingen van de muziekkamer hebben ertoe bijgedragen dat het vleugel-idee een eigen leven is gaan leiden en met enige fantasie zou men in de plattegrond van het huis inderdaad de contouren van een vleugel kunnen waarnemen. Het huis werd door Bilthovenaren 'het slakkenhuis' genoemd.

Op 15 mei 1925 schrijft Julius Röntgen aan filmer D.J. van der Ven, maker van onder meer de Zuiderzeefilm waar Röntgen muziek bij schreef: 'Intusschen hebben wij met Paschen onze intrede in Gaudeamus genomen en alles overtreft ver onze verwachtingen. U moet spoedig eens komen, U zult nu een geheel andere indruk krijgen als toen, waar het huis nog zoo ongezellig leeg was. Vooral de muziekkamer – met uitstekende akustiek! – is iets heel bizonders en het prachtige uitzicht op de hei inspireert, als men aan de vleugel zit. Het huis wordt zeer bewonderd en van vele belangstellenden bezocht en besproken.'

In Gaudeamus had Röntgen de beschikking over een drietal vleugels: twee Bechstein-vleugels en een Steinway. Twee instrumenten bevonden zich in de ronde muziekkamer, het derde stond in de studeerkamer. Op de eerste verdieping bevond zich nog een piano. Eén van de Bechsteins is via diverse omwegen thans in bezit van Stichting de Ruygenhoek te Voorburg. De andere, een geschenk van Grieg in 1897, bevindt zich na jarenlang familiebezit te zijn geweest, nu in privébezit in Bosch en Duin. Op beide instrumenten worden nog regelmatig concerten gegeven. De Steinway was een geschenk van het Amsterdamsch Conservatorium ter gelegenheid van Röntgens 25-jarig jubileum in 1903. Dit instrument is nog familiebezit.

Röntgens werklust

Op 5 april 1921 schrijft Röntgen aan Johannes Messchaert: 'De jongste generatie ontwikkelt zich voortreffelijk en onze Frants de architect maakt reeds alle mogelijke ontwerpen voor onze toekomstige villa op het land.' Zoon Julius, die sinds 1920 in huize Solhaug aan de Ten Katelaan woont (zie De Biltse Grift nr. 22 maart 1998), schrijft in zijn memoires: 'Mijn ouders besloten in 1923 ook naar Bilthoven te verhuizen en hier een huis te bouwen. Frants was de ontwerper en in september 1924 werd de eerste steen gelegd, welke ceremonie door Frithjof (zoon

van Julius jr., -red.) verricht werd. Het huis was in 1925 gereed en toen trokken mijn ouders erin, na eerst eenige tijd in Hotel de Leyen te Bilthoven gewoond te hebben; het werden gelukkige jaren voor hen. Mijn vader nam zijn ontslag aan het conservatorium als directeur, maar reisde nog eenige jaren voor zijn lessen eenige dagen naar Amsterdam. Daarna bleef hij rustig op Gaudeamus en ging eindelijk zijn wensch in vervulling zich geheel aan het componeren te kunnen wijden. Hij was in die jaren ongelooflijk vlijtig en een groote reeks werken ontstonden op Gaudeamus.'

Villa Gaudeamus.

In de periode 1925 - 1932 ontstonden meer dan 150 van de in totaal ongeveer 650 werken die Röntgen schreef: onder meer ruim 25 symfonieën, meer dan 40 kamermuziekwerken voor allerlei combinaties van instrumenten, reeksen van liederen en koorwerken, een achttal strijkkwartetten, een opera, 15 soloconcerten en een helaas verloren gegane *Festmarsch für's Bilthovener Fanfarecorps* en *Aus den Sprüchen Salomos, für Frauenchor und Klavier*, opgedragen aan het Bilthovensche Vrouwenkoor ter gelegenheid van het tienjarig bestaan in 1929.

Over zijn productiviteit tijdens de laatste jaren van zijn leven in Bilthoven schrijft Röntgen zelf op 26 augustus 1930: 'Wij waren de geheelen zomer thuis en ik heb meer dan ooit gewerkt, niet minder dan 6 symphonieën en een boek over Grieg geschreven.'

Componeren was voor Röntgen even natuurlijk als ademen; hij noteerde en componeerde met een ongelooflijke snelheid. Deze creatieve hoogspanning kenmerkte hem van kind af aan en hij werd ook al vroeg gestimuleerd door zijn eveneens muzikale en cultuurminnende ouders.

Zoon Joachim schrijft over de tomeloze ener-

gie van zijn vader: 'Hoe actief mijn vader ook op hoge leeftijd nog kon zijn blijkt uit zijn reis ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag (in 1930) naar Edinburg, waar hij tot doctor honoris causa van de universiteit aldaar benoemd werd.

Als doctor-geschenk presenteerde hij een zojuist gecomponeerde symfonie en speelde hij met het universiteitsorkest onder leiding van Sir Donald Francis Tovey zijn twee gloednieuwe pianoconcerten.'

Nauwelijks terug in Nederland herhaalde hij dit huzarenstukje met het Concertgebouworkest onder leiding van Willem Mengelberg.

Ontmoetingsplaats Gaudeamus

Röntgen stichtte in Bilthoven een muziekcentrum, waar beroemde en minder beroemde mensen elkaar ontmoetten. Onder meer de beroemde cellist Pablo Casals was er regelmatig te gast.

In de ronde, uitgebouwde muziekkamer werd dagelijks gemusiceerd. 'Pianolessen gaf hij niet, wel analysecursussen, waarvoor een groote belangstelling bestond; de mooie muzieksaal met de twee vleugels was zoo zeer geschikt voor deze lessen en mijn vader had er zelf zoveel genot van.' schrijft Julius jr.

Bilthoven, 4 Juli '32.
Gaudeamus
Eer geachte Mevr. Os,
Gaarne zal ik met U en
Freule v.d. Pole de Missa
Solemnis behandelen en ver-
wacht U gaarne 11 Juli
t. 11 uur.
Het zal echter wel niet
mogelijk zijn het Grooth. Werk
in één keer te behandelen.
Intusschen met veel
groeten,
Hoogachtend
Julius Röntgen.

Briefje aan A. van Os.

Op 4 juli 1932 beantwoordt Julius sr. een verzoek voor een analyseles: 'Gaarne zal ik met U en Freule v.d. Pole de Missa Solemnis

behandelen en verwacht u gaarne 11 juli + 11 uur.' Röntgen was aldus wegbereider voor de activiteiten, die later door muziekorganisator Walter Maas en de Stichting Gaudeamus in de villa werden voortgezet.

De Stichting Gaudeamus is tegenwoordig gevestigd te Amsterdam en huize Gaudeamus heet thans *Walter Maashuis*.

Wanneer de onvermoeibare pianist Julius Röntgen zijn hart nog eens had opgehaald aan het Tweede Pianoconcert van Brahms, dat hij als eerste pianist in 1884 in het openbaar met Brahms als dirigent had uitgevoerd, had hij, omhuld door de rookwolken van zijn onafscheidelijke pijp, met groot enthousiasme kunnen vertellen dat hij die ochtend met een nieuwe compositie was begonnen.

Tekening gemaakt door Frants Röntgen.

Röntgens muziek

Een aardige indruk van de muziek van Röntgen kan men krijgen met de CD NM Classics 92096, met o.a. de Serenade voor zeven blazers, de Symphonie in cis (1930), Motetten en Thema met Variaties voor piano à quatre-mains.

Ook de CD Donemus CV 64 met het pianoconcert opus 18 (1879) en de twee pianoconcerten uit 1930 is het beluisteren meer dan waard.

Dr. Julius Röntgenlaan

De Raad der gemeente De Bilt besluit op 21 februari 1934 'aan den in aanleg zijnden weg van de Gregoriuslaan naar de Lassuslaan den naam te geven van Dr. Julius Röntgenlaan.' Tegelijkertijd wordt besloten de geprojecteerde weg van de Gregoriuslaan naar de Dr. Julius Röntgenlaan de naam Evert Cornelislaan te geven, naar de oud-dirigent van het Utrechts Symphonie Orkest. Twee oud-Bilt-hovenaren die van groot belang zijn geweest voor het Nederlandse muziekleven werden hiermee geëerd.

De exploitatie van dit stukje Biltse Duinen kwam echter niet geheel van de grond: de Dr. Julius Röntgenlaan werd maar voor de helft aangelegd en de Evert Cornelislaan nog niet. Jaren later werd de Dr. Julius Röntgenlaan doorgetrokken naar de Lassuslaan en de Evert Cornelislaan aangelegd en in 1960 werd deze laan bebouwd.

Julius Röntgenzaal

In het kader van het 25-jarig bestaan van de Biltse Muziekschool werd in 1998 de concertzaal van de Biltse Muziekschool vernoemd naar Julius Röntgen.

Ter gelegenheid van de officiële heropening van de zaal op 26 juni 1998 door burgemeester Tchernoff werd een lezing gegeven door musicoloog Bastiaan Blomhert en werden werken van Röntgen uitgevoerd door het Blaaskwintet Enigma Five. Een van de vleugels van Julius Röntgen werd hierbij bespeeld.

Een expositie met foto's, krantenknipsels, programma's, brieven, boeken en een overzichtstentoonstelling van de Nederlandse muziek in de negentiende eeuw omlijstten het geheel.

Bronnen:

- Röntgen-des Amorie van der Hoeven, A., *Brieven van Julius Röntgen*, 1934.
- Paap, Wouter, *Herdenking van Julius Röntgen, Mensch en Melodie no. 10*, 1947.
- Röntgen, Joachim, *Muziek is mijn leven*, 1986.
- Röntgen, Jurriaan, *Oeuvre catalogus*, 1998.
- Kolsteeg, Johan, *Het Honderd Componistenboek*, lemma Röntgen, 1998.
- Meijer, J.W.H., *Notitie Dr. Julius Röntgenlaan*.
- CD - Centrum Nederlandse Muziek, *NM Special 92096*.
- CD - Donemus, *CV 64*.